

Я "РАЗЛАГАЛ ШКОЛЬНИЙ КОЛЛЕКТИВ..."

ПРОДОВЖЕННЯ. ПОЧАТОК У ПОПЕРЕДНЬОМУ НОМЕРІ.

Для впізнання особистостей убитих бувало так, що вони лежали по декілька днів. Після першої ночі усі вони лежали без одягу. За це нарікали на «брянських». Це були жebraки з Росії. Спочатку вони приїхали тільки з Брянщини, потім - зі Смоленщини та інших областей. Але усіх їх називали «брянськими». Вони рятувалися від голоду в наших краях, їхали на дахах вагонів. Часто із висипним тифом і великою смертністю. Їх завжди можна було бачити в селах, на дорогах між селами з мішками за плечима, у які збирали милостиню. На них жартома казали «американські парашутисти». Хоч влада застерігала їх про можливість зустрічі з УПА, але голод зборював цей страх. Повстанці тих людей не чіпали. Наші ділилися з ними харчами. І хто зміг добратися - всі вижили. А більшість з них залишилася серед нас назавжди. Дехто поселявся в уцілілих будинках колишнього гетто. Отож на «брянських» нарікали, що вони ночами роздягали убитих повстанців. А тому в наступні роки перед тим, як покінчити з собою в схронах, повстанці різали бритвами на собі одяг, чоботи.

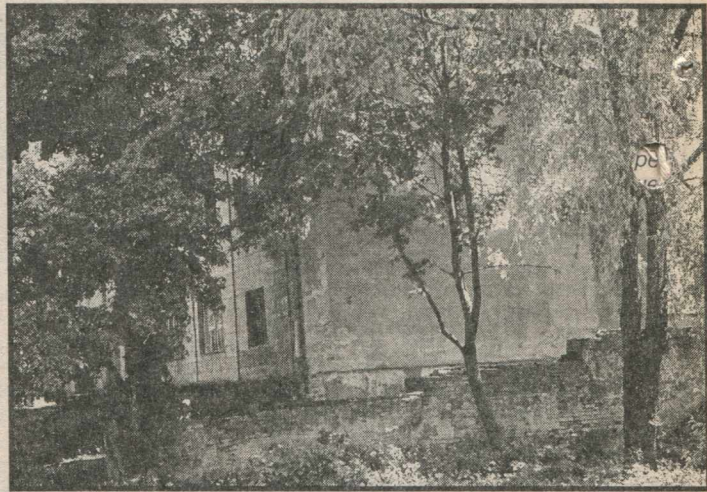
Одного дня зник наш директор Василь Заець. Пізніше ми довідалися, що у Рівному була конференція, на якій обговорювалось питання нового українського правопису. Виступаючі твердили, що український правопис необхідно наблизити до російського. А директор був за збереження української мови. За це його назвали націоналістом. З таким ярликом людина підлягала арешту, якщо не встигала втекти в іншу область. Як зник Василь Заець - ми не знали.

Після закінчення війни одними з перших демобілізували вчителів. Тоді в школі з'явилися кілька колишніх офіцерів: Кондрат'єв викладав російську мову, Пархоменко - військову справу, Бугарський - географію. Павло Григорович Бугарський став директором школи. Він продовжував керувати відбудовою школи, яка дуже затяглася через відсутність будівельних матеріалів, у тому числі й скла. Відтак рами вікон тільки частково мали шибки, решта забивались дошками.

У Млинові панувало політичне напруження. На його вулицях ночами з'являлись листівки протимосковського і протиколгоспного змісту. В школі з класів «зникали» учні. Їх із батьками вивозили до Сибіру. Один одному таємно розповідали про арешт батьків, братів, сестер. Або що «приїхали з Млинова і спалили клуню чи хлів, скирти з сіном і соломою, які були приготовлені для худоби на зиму: це був один з «методів» розшуку повстанців» комуністичною владою.

Активісти в школі створювали атмосферу політичної істерії. Наводжу приклад з моєї «справи». На перерві мій товариш Фанько Новосад з Ужинця, непомітно жартуючи, на рукаві мого піджака намалював свастику. Першим її побачив викладач біології Грицин. Ніхто не думав, що це може викликати бурю на всю школу. Почався допит з мене, який тривав кілька днів: хто це зробив? А я не міг назвати Фанька, бо на ньому повісять ярлик - «німецько-український націоналіст» - як тоді сполучення цих трьох слів подавалось у всіх засобах і формах інформації. З таким обвинуваченням Фанька «посадять». Мене окремо допитували в кількох приміщеннях кілька активістів. Вони змагались між собою, хто, власне, витягне з мене прізвище. А я все твердив, що не знаю, бо не бачив. Тільки директор школи Павло Григорович Бугарський не мордував мене допитами. Фанько змінився на обличчі, бо переживав. Накінець мені сказали, що мене будуть допитувати в НКВД і що я все одно назву винного. А я вирішив, що і в НКВД буду стверджувати те саме. Я боявся, що мене почне допитувати офіцер НКВД «N», якого ми часто помічали в учительській. Коли він допитував мого троюрідного брата Івана Короля з Коблина, то дав йому пальці дверима й тикав голкою під нігті. Брата звинувачували за листівки в селищі. Я не називаю прізвище енкаведиста тому, що в Млинові залишив нащадків, і щоб їх не запламувати, бо вони не винні.

Раптом на другий день моя «справа» зникла і про неї перестали згадувати. Як не дивно, але мене виручила учениця 5-го класу. Того року в школі навчалися єврейські діти, що дивом пережили окупацію: Шварц Мотель, Іда Менделькер, Гальцекер

Тут впізнавали вбитих повстанців.

Цінох, Фішер «Галья», як в нашій родині її називали, коли давали їй притулок. Так ось Іда Менделькер на пальті Галі Пахолюк з Малих Дорогостаїв намалювала свастику. На допитах на запитання про те, чи їй цей знак подобається, Іда сміялась в очі енкаведистів. Вся її численна родина була розстріляна фашистами. Після цього обидві «справи» були об'єднані в одну - «детское озорство»...

Енкаведисти лютували з приводу того, що в містечку продовжували ночами розвішувати антиурядові листівки, а вони не могли спіймати тих, хто це робив. Підозра впала на нас - учнів старших класів: мовляв, ми по неділях, повертаючись із дому з харчами, з підпілля приносимо листівки. Офіцери НКВД нас допитували і влаштовували обшуки вдома. Ми їх знали, в основному, з вигляду, декого - особисто: Калугін, Янков, Шепель, Ковтун, Забалуєв, Фокін, Лупін. На старість в моїй пам'яті збереглися їхні прізвища. У своїх підозрах щодо нас вони не помилялись. Я з Іваном Королем із Коблина були на квартирі у вдови Руденко, яка жила в самому кінці вулиці Шевченка. Повертаючись із села з харчами, він привозив з підпілля листівки антимосковського і антиколгоспного змісту. Темними ночами, обминаючи патрулі, він розвішував їх. Про інших своїх товаришів я не знав. Нас, старшокласників, постійно «пас» Шепель «Сашка», як ми його називали. Він у мене вдома на Маслянці робив ретельний обшук. Галю Клим'юк з Підгаєць він у НКВД стільки допитував, що там її лишав ночувати. Шепель прославився ще тим, що виводив з церкви учнів, і навіть Юрка Лотоцького, сина батюшки отця Григорія з Аршичина, що згодом став головним агрономом району. Потім Шепель дістав підвищення по службі, був в обласному КДБ. У рік становлення незалежності України в Рівному його ховали з духовенством, як божого угодника. Можливо, йому й заграли «Ще не вмерла Україна», проти якої він так завзято боровся.

Проти мене висунули нове обвинувачення: мовляв, «політически разлагаю коллектив». А було це так... У школі нам надочучали лекції на політичні теми. Читали їх як вчителі, так і лектори-професіонали. Тематика була така: про «німецько-український націоналізм», немичність пролетарської революції в світі, як немичність настання комунізму. Маючи на увазі небезпеку від режиму, ми імітували, що дуже уважно слухаємо, одобрюємо почуте і поділяємо погляди лекторів. А насправді це була вимушена гра. Мені в ті часи в деякій мірі була притаманна харизматичність, бо під час лекцій учні спостерігали за моєю реакцією на почуте. Можливо, що своїм виразом обличчя мені не вдавалось удавати лояльність до режиму. А якщо в лекціях говорилось, наприклад, що класики комунізму і Ленін стверджують, що при комунізмі з чистого золота будуть будуватись громадські туалети, то я взагалі не міг утриматись від широких посмішок. І в інших випадках моя усмішка стала своєрідним тестом для школярів. Лектори зауважували, що таке похвалення починається від моєї реакції на почуте. Це дуже дратувало їх. Звинувачення, що я політично «разлагаю школьний коллектив», для мене було дуже небезпечним. У ті роки «саджали» в тюрми і в табори навіть чотирнадцятилітніх, наприклад, за носіння харчів підпіллям. А мені було вже під 20, і рятувало те, що батько і брат були фронтовиками до кінця війни. Шкільні «грициани» вирішили позбутися мене шляхом висилки в Сталінську область, яка при Хрущові почала називатися Донецькою. А така можливість у них з'явилася завдяки політичній ситуації.

ЗАКІНЧЕННЯ У НАСТУПНОМУ НОМЕРІ.